

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІ ПРАКТИКИ

FAIRY TALE THERAPY AS A PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL METHOD: HISTORY AND MODERN PRACTICES

Стаття присвячена дослідженню історії казки та виокремленню сучасних практик використання казкотерапії як ефективного інструменту психолого-педагогічної підтримки та духовного розвитку молоді в Україні. Аналіз історичного розвитку написання казок у різних країнах Європи показав, що їх доцільність створення авторами пов'язана з історичними подіями, політичним та економічним станом у цих країнах, зокрема, війнами. З'ясовано, що в умовах воєнних викликів та соціальних потрясінь казка допомагає дітям розвивати емоційну стійкість, долати тривогу, знаходити внутрішні ресурси для навчання й самореалізації. Наголошено, що протягом усієї історії людства казки були ключовим інструментом у навчанні й вихованні дітей, адже вони розкривають сутність понять: добро-зло, чесність-зрада, відданість-підступність, дружба-ворожість тощо. Підкреслено, що казкотерапія, як самостійний напрямок практичної психології, з'явилася близько тридцяти років тому і одержала широке застосування серед психологів, педагогів, соціальних працівників, вихователів, батьків. Казкотерапія є психолого-педагогічним інструментом, спрямованим на розвиток емоційної стійкості, креативності, комунікативних навичок і формування моральних цінностей дітей та дорослих. Зроблено висновок, що казка історично була важливим засобом виховання, соціалізації та передачі моральних цінностей, тоді як у сучасних умовах вона трансформувалася у казкотерапію – психолого-педагогічний метод, спрямований на подолання психотравм, розвиток емоційної стійкості та внутрішніх ресурсів. Казкотерапія виконує значущу роль у підтримці дітей та молоді в умовах воєнних викликів і соціальних криз, сприяє розвитку емоційної стійкості, зменшенню тривожності та мобілізації внутрішніх ресурсів. Застосування казкотерапії забезпечує не лише подолання психотравми, а й робить її популярним засобом духовного та особистісного розвитку як дітей, так і дорослих.

Ключові слова: казка, історія казки, казкотерапія, сучасні освітні практики, психотравма.

The article is devoted to the study of the history of fairy tales and the identification of modern practices of using fairy tale therapy as an effective tool for psychological and pedagogical support and spiritual development of youth in Ukraine. An analysis of the historical development of fairy tale writing in different European countries showed that the expediency of their creation by authors is connected with historical events, political and economic situation in these countries, in particular, wars. It was found that in conditions of military challenges and social upheavals, fairy tales help children develop emotional stability, overcome anxiety, find internal resources for learning and self-realization. It is emphasized that throughout the history of mankind, fairy tales have been a key tool in teaching and raising children, because they reveal the essence of the concepts: good-evil, honesty-treason, loyalty-treachery, friendship-hostility, etc. It is emphasized that fairy tale therapy, as an independent direction of practical psychology, appeared about thirty years ago and has been widely used among psychologists, teachers, social workers, educators, and parents. Fairy tale therapy is a psychological and pedagogical tool aimed at developing emotional stability, creativity, communication skills, and the formation of moral values in children and adults. It is concluded that the fairy tale has historically been an important means of education, socialization, and the transmission of moral values, while in modern conditions it has transformed into fairy tale therapy – a psychological and pedagogical method aimed at overcoming psychological trauma, developing emotional stability, and internal resources. Fairy tale therapy plays a significant role in supporting children and youth in conditions of military challenges and social crises, contributing to the development of emotional stability, reducing anxiety, and mobilizing internal resources. The use of fairy tale therapy not only ensures overcoming psychological trauma, but also makes it a powerful means of spiritual and personal development for both children and adults.

Key words: fairy tale, fairy tale history, fairy tale therapy, modern educational practices, psychotrauma.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/88.44>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Рубан Л.М.,

orcid.org/0000-0001-5539-931X

канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Семініхіна Н.М.,

orcid.org/0000-0001-6246-4132

докт. філос.,
доцент кафедри іноземних мов
економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Свиридюк Т.В.,

orcid.org/0000-0001-9482-8228

канд. філол. наук,
доцент кафедри іноземних мов
економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасному бурхливо змінному світі казкотерапія, як засіб підтримки і надання психологічної і педагогічної допомоги, займає особливе місце. Казкотерапія допомагає особистості подолати власні труднощі, прийняти правильне рішення в складній ситуації, зняти напругу, тривожність тощо. Казкотерапія сприяє тому, що негативні образи, певні людські якості перетворюються на позитивні завдяки діям героїв. Варто зазначити, що казкотерапія орієнтована не лише на дітей, а й на дорослих, в душі яких завжди живе маленька дитина, яка вірить у дива, вигадані казкові історії. Занурюючись

у казковий світ, людина торкається глибини своєї душі, вчиться контролювати цей підсвідомий простір. Повернувшись із казкової подорожі до реального світу, людина почувається впевненіше, починає усвідомлювати власну спроможність упоратися з очікуваними труднощами. Казкотерапія – це особлива мова, якою можна спілкуватися з душею людини. За словами Л. Калмикової, казкотерапія є тією формою роботи, яку відносять до здоров'язберігаючих [2].

Для сучасної освіти України казкотерапія є надзвичайно актуальною. В умовах воєнних викликів та соціальних потрясінь вона допомагає

дітям і студентам розвивати емоційну стійкість, долати тривогу, знаходити внутрішні ресурси для навчання й самореалізації. Використання казкотерапії в освітньому процесі сприяє формуванню моральних цінностей, розвитку креативності, навичок співпереживання й комунікації. Таким чином, казкотерапія постає ефективним інструментом психолого-педагогічної підтримки та духовного розвитку молоді в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз літератури та наукових джерел дозволив визначити основні особливості розвитку та застосування казкотерапії в українській та зарубіжній психолого-педагогічній практиці, а також її вплив на освітнє середовище. Вагомий внесок у розвиток казкотерапії зробив Бруно Беттельгейм, американський психолог і психіатр австрійського походження, автор книги «Чарівне і корисне: про значення і цінності казки» [6]. Вчений був переконаний, що читання дітьми традиційних чарівних казок дозволяє їм боротися зі своїми страхами [1]. Метод казкотерапії впровадила у практику Доріс Бретт – клінічний психолог, автор збірок «терапевтичних історій» для дітей. Дослідниця створила цикл оповідань про дівчинку Енні, яка потрапляє у складні ситуації. Д. Бретт додала у свої оповідання коментарі, які допомагають батькам з'ясувати як саме терапевтичні історії впливатимуть на дітей. Крім того, психолог вчить батьків складати оповідання, які можуть допомогти дітям у вирішенні їхніх типових проблем: страх темряви, розлучення батьків, дитяча імпульсивність тощо [7]. В польській літературі школа психологічних і педагогічних книг для дітей має тривалу традицію і високу прикладну якість. Польська дослідниця Марія Моліцька примножує давню спадщину, створивши жанр казкотерапії. У терапевтичних казках М. Моліцької змальовано вигаданий світ, який допомагає дитині знайти вихід зі скрутної життєвої ситуації, звільнитися від страху, тривожності тощо [13]. Видатний український педагог Василь Сухомлинський, звертаючись до молодого колективу, відзначав: «...Якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей... надихайте його розум красою слова... Його чарівна сила розкривається передовсім у казці. Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [5, с. 520]. Українська вчена Марія Лещенко наголошує, що казки навчають дитину знаходити вихід із складних ситуацій, вірити в силу добра, любові, справедливості, краси. Діти дуже люблять казки тому, що в них компенсується недостатність дій у реальному житті, і стає можливою реалізація їх творчого потенціалу [4, с. 121].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених історії казки та використанню казкотерапії в психологічній і педагогічній практиці, низка аспектів залишається недостатньо вивченою. Зокрема, потребує подальшого наукового осмислення вплив казкотерапії на формування емоційної стійкості та духовного потенціалу молоді в умовах воєнних викликів. Недостатньо досліджено механізми адаптації традиційних сюжетів народних і авторських казок до сучасного соціокультурного контексту, що характеризується зростанням рівня стресу, тривожності та втрати відчуття безпеки. Також залишаються відкритими питання інтеграції казкотерапії у систему формальної та неформальної освіти, підготовки педагогів і психологів до використання терапевтичної казки як інструмента психологічної підтримки, а також оцінювання ефективності таких практик у процесі реабілітації дітей і молоді, постраждалих від воєнних дій. Отже, необхідність комплексного підходу до вивчення казкотерапії в сучасних умовах, з урахуванням культурних, соціальних і психологічних чинників, визначає актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є визначення ролі казки в духовному розвитку і становленні особистості, дослідження історії виникнення казки та виокремлення сучасних практик казкотерапії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Казкотерапія виникла з традицій усної народної творчості, де казки виконували не лише розважальну, а й виховну та повчальну функцію, а в XX столітті отримала наукове осмислення завдяки працям таких психологів, як Б. Беттельгейм, Е. Фромм та К. Юнг, які підкреслили терапевтичну роль казки у формуванні особистості та подоланні страхів. У сучасному розумінні казкотерапія є психолого-педагогічним методом, спрямованим на розвиток емоційної стійкості, креативності, комунікативних навичок і формування моральних цінностей дітей та дорослих.

Досить складно відстежити, коли з'явилася казка. Певно казка з'явилася тоді, коли перша людина почала розмовляти. Наприклад, було багато різних версій Попелюшки, опублікованих і переказаних протягом багатьох років, але найдавніша версія датується 860 роком нашої ери у Китаї. Хоча деякі персонажі помітно відрізняються від казкових історій сьогодення, існує певна схожість між стародавньою китайською версією та сучасною казкою [12].

Щоб зрозуміти історію казки, потрібно, перш за все, з'ясувати на якого читача була орієнтована оригінальна казка. Варто підкреслити, оригінальні казки були орієнтовані на дорослого читача, оскільки мали жакливі сюжетні лінії. Багато казок, з якими читач знайомий сьогодні, датуються XVII століттям.

Оскільки казки передавалися з одного століття в інше, то сюжетну лінію змінювали, пом'якшуючи страшні елементи і адаптуючи для дітей.

Хоча такі письменники, як брати Грімм, Шарль Перро та Ганс Крістіан Андерсон, часто є першими письменниками, яких згадують під час обговорення історії казок, їхнє походження сягає набагато далі, ніж XVII століття. Багато з цих історій є насправді просто переказами старовинних казок, більшість з яких створені жінками та переказані впродовж історії. Жінки, як правило, створювали казки з певною метою – протестувати проти суспільних обмежень щодо них, і вимагати свої права як жінок у світі чоловіків [12].

Такі французькі письменниці, як Марі-Катрін Ле Жюмель де Барневіль (1652-1705), відома як графиня д'Ольнуа, одна із перших авторок класичної французької казки, та Анріетта-Жюлі де Кастельно, графиня де Мюра (1668–1716), авторка декількох збірок казок, створювали і розповідали казки, які не завжди мали щасливий кінець. Жінки-оповідачки сприймали свої казки як розваги для досвідчених дорослих у салоні. Їхні твори, що посилаються на себе, часто є пародіями та критикують соціальні очікування, які визначали життя жінок при дворі Людовика XIV [8].

Через посередництво мадам д'Ольнуа відбулося знайомство графині де Мюра з Марі-Жанною Лерітьє де Вілландон (1664–1734), племінницею Шарля Перро, яка стояла біля витоків французької літературної казки та сприяла популяризації жанру. Найвідомішу казку «L'Adroite Princesse» («Спритна принцеса»), яку Лерітьє де Вілландон включила до свого збірника казок «*Euvres mêlées*» («Змішані твори») в 1695 році, тривалий час приписували Шарлю Перро, хоча його власні казки вперше були видані лише в 1697 році [18]. Очевидно, Лерітьє де Вілландон зіграла певну роль у зверненні Перро до цього жанру. Примітно також, що сюжет її казки «Les Enchantements de l'éloquence» («Чарівність красномовства») багато в чому перегукується з казками «Подарунки феї» і «Попелюшкою» Шарля Перро. Можна припустити, що Лерітьє де Вілландон читала «Подарунки феї» в рукописі і навмисно вступила у свого роду літературний діалог з Перро, наповнивши свій текст алюзіями на його казку [20].

Лерітьє де Вілландон сприяла формуванню жанру казки в сучасному його розумінні. Перейшовши з усної традиції на письмову, казка, спочатку орієнтована на дорослу аудиторію, перетворилася на історію, призначену, насамперед, для дітей [10].

Варто згадати, Шарлотту-Розу де Комон де Ла Форс (1650–1724) – французьку письменницю і поетесу, авторку збірки «Казки казок» (1698), в яку входить казка «Персінетта» – рання версія знаменитої казки «Рапунцель» братів Грімм [20]. На відміну від казок графині д'Ольнуа та

графині де Мюра, казки письменниці не є складовою роману, проте багато в чому близькі романній прозі. Місце дії в них найчастіше нагадує Версаль, героїв – принцес та придворних [16]. Казки Комон де Ла Форс відрізняються також розмаїттям тем і мотивів. Серед них є міфологічні, пасторальні, лицарські, народні [20].

Оскільки жінки проводили багато часу разом, збираючись в літературних салонах, прядучи та шиючи, вони продовжували розповідати та переказувати казки. У світі, де жінки мали певні суспільні обмеження, їхні казки дозволяли їм створювати сильних героїнь і передавати своїм дочкам і онукам історії, які навчали долати труднощі та винагороджували їх за доброчесність [12; 14].

Однією з найбільш загадкових постатей в історії казок є Дортхен Уайльд, жінка, яка розповіла Вільгельму Грімму багато історій, зібраних ним у «Домашніх казках» (Household Tales), і яка пізніше вийшла за нього заміж. У своєму романі «Дика дівчина», Кейт Форсайт – австралійська письменниця, спирається на історію та казку, щоб спробувати реконструювати життя Дортхен Уайльд [15]. Так, у романі «Дика дівчина» розповідається про одну з найбільших нерозказаних історій кохання всіх часів – роман між Вільгельмом Гріммом і молодю жінкою, яка розповіла йому багато з його найвідоміших казок. Її звали Дортхен Уайльд, і вона виросла в сусідстві з родиною Грімм у Гессен-Касселі, маленькому німецькому князівстві, яке одним із перших опинилося під владою Наполеона. Це був час війни, тиранії та терору, коли збирання кількох старих напівзабутих казок було єдиним, що молоді брати Грімм могли зробити, щоб протистояти гнобительському правлінню французів [15].

Можна припустити, що такі молоді жінки, як Дортхен Уайльд, можливо дуже пишалися б своєю майстерністю оповідачок, адже створили історій поза часом, сповнених веселощів, сміливості та надії. Коли часи здаються темними й відчайдушними, коли нам потрібна стійкість, ми можемо звернутися до цих старих казок і послухати підбадьорливі слова молодих жінок [11].

Брати Грімм є одними з найвідоміших постатей в історії казок. «Білосніжка та сім гномів», «Попелюшка», «Червона шапочка» – казки, які вони опублікували у 1812 та 1815 роках, не втратили свою актуальність і в наш час і визначили наші уявлення про те, якими мають бути казки [11].

Казки Шарля Перро та Братів Грімм переказувалися по всій Європі в різних варіантах протягом століть. Але через ці нові компіляції, популярні загальноєвропейські народні казки набули виразно німецької якості. У цій північноєвропейській формі вони, здебільшого, існують й сьогодні [17].

Аналіз історичного розвитку написання казок у різних країнах Європи показав, що їх доцільність створення авторами пов'язана з історичними подіями, політичним та економічним станом

у цих країнах, зокрема, війнами. Тому саме такі умови стали підґрунтям для написання казок сучасними авторами.

Варто зазначити, що протягом усієї історії людства казки були ключовим інструментом у навчанні й вихованні дітей, адже вони розкривають сутність понять: добро-зло, чесність-зрада, відданість-підступність, дружба-ворожість тощо. Як правило, казкова історія містить в собі певні негативні образи, людські якості, які, врешті-решт, перетворюються на позитивні завдяки діям героїв [19]. Казка має потужну терапевтичну силу, адже вона забезпечує психолого-педагогічну підтримку молоді, сприяє відновленню психологічного благополуччя, формуванню позитивних взаємодій у колективі та розвитку внутрішніх ресурсів для навчання й самореалізації. Особлива актуальність казкотерапії в Україні пов'язана з сучасними соціальними та воєнними викликами, адже є ефективним інструментом психолого-педагогічної допомоги людям, які пережили травматичний досвід війни.

Видатний польський педагог, психолог, лікар, дитячий письменник Януш Корчак вірив у те, що казкою можна лікувати дитину, покалічену війною [3].

Вважається, що казкотерапія – це відносно молода наука, хоча більшість народних казок мають ефект психокорекції. Казкотерапія, як самостійний напрям практичної психології, з'явилася близько тридцяти років тому і одержала широке застосування серед психологів, педагогів, соціальних працівників, вихователів, батьків [9].

Казкотерапія сприяє адаптації молоді до навчального середовища, зниженню рівня тривожності та розвитку внутрішніх ресурсів для подолання стресу. У школярів методика розвиває творче мислення, емоційний інтелект, комунікативні навички та формує соціальні цінності, зокрема дружбу, співпереживання та відповідальність.

Сучасні практики полягають у тому, щоб спеціалісти, які займаються казкотерапією, та індивідуально батьки дітей, які мають у цьому потребу, враховуючи обставини та можливості проживання в Україні під час повномасштабної війни, могли ефективно її впроваджувати. Для цього, перш за все, потрібно враховувати психологічний стан особистості чи групи дітей.

Поділимо казки на групи впливу відповідно до обставин та поставленої нами мети – досягти психічної рівноваженості кожної особистості:

1. Для осіб з підвищеним (стресовим) психічним станом, зокрема, через обстріли, розрухи, пов'язані з війною, яких переселили на відносно благополучні території. Для них потрібно в якості казкотерапії використовувати казки з лагідним, позитивним змістом, уникати розмов про війну.

2. Для осіб психічно врівноважених, які вимагають моральної підтримки в побуті, зокрема через складні сімейні чи особисті обставини.

3. Використання методів казкотерапії для прищеплення позитивних рис, вчинків, навчання відрізняти добро від зла на прикладі дій і вчинків героїв казок.

4. Сучасний технічний та технологічний рівень призводить до більш раннього розвитку свідомості дітей, які озброєні мобільними телефонами, планшетами та іншими засобами доступу до інформації. Тому для них буде цікавіше знайомитися з казками пізнавального характеру, що підвищить їх знання і сприятиме покращенню логічного мислення.

Казковий наратив виконує терапевтичну функцію лише тоді, коли дитина здатна співвіднести події сюжету й дії головного героя з власним життям та винести з цього певний урок. Терапевтична казка оздоровлює внутрішній світ дитини, адже діє на підсвідомому рівні. Вона закорінюється у підсвідомості людини, яка зберігає не лише травматичні переживання, а й можливі способи їх подолання.

Висновки і подальші перспективи в цьому напрямі. Отже, казка історично була важливим засобом виховання, соціалізації та передачі моральних цінностей, тоді як у сучасних умовах вона трансформувалася у казкотерапію – психолого-педагогічний метод, спрямований на подолання психотравм, розвиток емоційної стійкості та внутрішніх ресурсів. Незмінним залишається головне: казка завжди впливає на внутрішній світ людини, допомагаючи долати страхи й труднощі, формувати життєві орієнтири та духовно зростати.

Результати дослідження доводять, що казкотерапія є дієвим засобом особистісного розвитку та психолого-педагогічної підтримки в освітньому процесі України. Вона постає як унікальний метод подолання психічних травм, зумовлених воєнними подіями, адже діти впізнають у казкових образах власні переживання та, наслідуючи головного героя, навчаються долати страхи, труднощі й емоційні випробування.

Розвиток і впровадження казкотерапії має багато аспектів і буде розглянуто нами у наступних наукових дослідженнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беттельгейм, Бруно. *Велика Українська енциклопедія* : веб-сайт. URL: <http://vue.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2025).
2. Калмикова Л. Здоров'яформуючі казкотерапевтичні психотехнології розвитку мовлення дітей. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2012. № 27. С. 400–404.
3. Корчак Я. Як любити дитину. Харків : Книжковий клуб «КСД», 2016. 208 с.
4. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності : навч.-метод. посіб. Київ : АСМІ, 2003. Ч. 1. 304 с.

5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу : вибр. тв. в п'яти томах. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. С. 403–637.
6. Bettelheim B. Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 2023. 624 s.
7. Brett D. Annie Stories. New York : Workman Pub. Co., 1988. 228 p.
8. Harries E.W. Twice upon a Time: Women Writers and the History of the Fairy Tale. Princeton University Press, 2003. 232 p.
9. Kazachiner O., Boychuk Y., Halii A. & et.al. Theoretical foundations of pedagogy and education : collective monograph. Boston : Primedia eLaunch, 2022. 602 p. DOI: 10.46299/ISG.2022.MONO.PED.2
10. Le conte litteraire. *Larousse* : website. URL: <https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/conte/36566> (дата звернення: 18.07.2025).
11. Lehen C. Young women were the true originators of the Grimms' Tales. *Psyche* : website. URL: <https://psyche.co/ideas/young-women-were-the-true-originators-of-the-grimms-tales> (дата звернення: 17.06.2025).
12. McGee S. The enchanting evolution of fairy tales. *Lovetoknow* : website. URL: <https://www.lovetoknow.com/parenting/kids/history-fairy-tales> (дата звернення: 11.08.2025).
13. Molicka M. Bajki terapeutyczne. Poznan : Media Rodzina, 1999. 140 s.
14. Munder A. Women's roles in fairy tales : A comparison of the portrayal of women in "Marienkind" of the Brothers Grimm and Benedikte Naubert's "Ottolie". Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports. 2002. 84 p.
15. Ness M. Fairy Tales and Trauma: Kate Forsyth's The Wild Girl. *Reactor* : website. URL: <https://reactor-mag.com/fairy-tales-and-trauma-kate-forsyths-the-wild-girl/> (дата звернення: 11.08.2025).
16. Raynard S. La seconde préciosité: floraison des conteuses de 1690 à 1756. Tübingen : Gunter Narr Verlag. 2002. 512 p.
17. Roller S. The Disturbing Origins of Fairy Tales. *HistoryHit* : website. URL: <https://www.historyhit.com/culture/the-disturbing-origins-of-fairy-tales/> (дата звернення: 10.09.2025).
18. Roussel E. Le «groupe des conteuses» de la fin du XVIIe siècle: une construction? Le cas de Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon. *Dossiers du Grihl*. 2022. № 15-1. URL: <https://doi.org/10.4000/dossiersgrihl.8949> (дата звернення: 15.08.2025).
19. Ruban L., Didenko I., Oliynyk I. & et.al. The healing power of stories: How to create therapeutic fairy tales for children and adults. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13(80). С. 54–62. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.80.08.5>
20. Zipes J. The Oxford Companion to Fairy Tales. Oxford University Press. 2015. 720 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025
 Дата публікації: 19.12.2025